

Landau, Zbigniew

Spory o kierunek działalności Banku Gospodarstwa Krajowego

Przegląd Historyczny 85/1-2, 115-122

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ZBIGNIEW LANDAU

Spory o kierunek działalności Banku Gospodarstwa Krajowego

Bank Gospodarstwa Krajowego powstał w 1924 r. z połączenia trzech publicznych galicyjskich instytucji kredytowych. Pierwszy prezes nowo powstałej instytucji, J.K. Steczkowski, zmierzał do tego, aby Bank Gospodarstwa Krajowego kontynuował czynności Banku Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Dlatego, mimo wyraźnego przepisu statutu o pierwszeństwie w zaspokajaniu potrzeb państwa i samorządów, starał się o udzielanie kredytów długo- i krótkoterminowych również osobom i firmom prywatnym. W inauguracyjnym wystąpieniu na posiedzeniu rady nadzorczej stwierdził m.in.: „Bank Gospodarstwa Krajowego jest uzupełnieniem organizacji kredytowej, a powstał z wycucia potrzeby stworzenia instytucji, która udzielałaby długoterminowego kredytu i ożywiła nasze życie gospodarcze”¹. Również występujący na tym posiedzeniu wiceminister skarbu Cz. Klamer podkreślił potrzebę udzielania kredytów długoterminowych życiu gospodarczemu kraju, nie akcentując zadań wobec sektora publicznego.

Ten kierunek działalności był też realizowany. Na posiedzeniu rady nadzorczej rozpatrując sprawozdanie dyrekcji z działalności w 1924 r. nikt nie kwestionował podejmowania przez BGK kredytowania sektora prywatnego. Co nie mniej istotne, samo Ministerstwo Skarbu postawiło do dyspozycji BGK lokatę w wysokości 25 mln zł na pożyczki dla prywatnego przemysłu i handlu. Również z własnych środków BGK udzielał kredytów instytucjom prywatnym lub ich związkom². Starano się więc realizować potrzeby sektora publicznego, ale również dbano o kredytowanie gospodarki prywatnej. Czasami udzielano jej kredytów bezpośrednio, a czasami za pośrednictwem innych banków, którym BGK przyznawał odpowiedni kontyngent redyskontowy. Tak na przykład było z kredytami dla gospodarstw ziemiańskich³.

Wielokierunkowa działalność kredytowa BGK napotykała na sprzeciw ze strony innych instytucji kredytowych, które obawiały się przejęcia części ich interesów i klienteli przez nowy bank. Stąd podejmowały starania o zawężenie zakresu jego operacji. W tym duchu wystąpił na przykład prezes Związku Ban-

¹ Protokół pierwszego posiedzenia Rady Nadzorczej BGK odbytego w gmachu Ministerstwa Skarbu w Warszawie 3 czerwca 1924. AAN, BGK t. 2.

² Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK z 18 listopada 1924. AAN, BGK t. 2.

³ Protokół nr 39 z posiedzenia Dyrekcji BGK 23 lipca 1924. AAN, BGK t. 40.

ków Polskich, skupiającego największe działające w kraju banki prywatne, Henryk Kaden⁴. W wyniku tych nacisków już w połowie 1925 r. ustalono, że BGK ma zaprzestać zajmowania się kredytami dla rolnictwa⁵ i ograniczyć kredyty dla przemysłu prywatnego⁶. Inna rzecz, że w tym okresie bank i tak musiał poważnie zredukować wielkość udzielanych pożyczek, gdyż nie dysponował na ten cel odpowiednimi środkami, a dodatkowo Ministerstwo Skarbu opowiadało się za restrykcyjną polityką pożyczkową. Oceniając prowadzoną politykę stwierdzano na radzie nadzorczej, że „nowych kredytów udzielał Zakład Centralny przy redukcji dawnych pożyczek, uwzględniając przy tym znaczenie kredytobiorcy z punktu widzenia ogólnogospodarczego”⁷. Wobec trudności w wyprofilowaniu zakresu działania BGK, na wniosek J.K. Steczkowskiego postanowiono rozpiścić konkurs na pracę „O programie gospodarczym Polski”⁸. Pierwszą nagrodę uzyskał Ferdynand Zweig, dalsze Władysław Diamand, Stanisław Rościszewski, Brunon Balukiewicz razem z Janem Piekalkiewiczem, Roger Battaglia, Henryk Grabiański⁹. W praktyce jednak prace te nie wpłynęły na wyprofilowanie działalności BGK.

W początkach 1926 r. BGK ponownie zwiększył zakres kredytowania gospodarki prywatnej, co motywowano złą sytuacją banków akcyjnych, które nie były w stanie finansować prywatnego życia gospodarczego. Równocześnie jednak stwierdzono na radzie nadzorczej, że w przyszłości klienci prywatni mają być eliminowani, a bank winien koncentrować się na „zagadnieniach większych o ogólnogospodarczym znaczeniu”¹⁰.

Postawienie w lipcu 1927 r. na czele banku generała Romana Góreckiego, który do instytucji przeszedł z administracji wojskowej, nie było sprawą przypadku. Po przewrocie majowym chciano aby BGK przejął część kosztów utrzymania przedsiębiorstw wojskowych, których nie był w stanie utrzymywać budżet państwa. To jednak zmuszało do dokonania przez BGK przeorientowania dotychczasowych kierunków kredytowania gospodarki. Oczywiście nie nastąpiło to z dnia na dzień, bo R. Górecki musiał zapoznać się z bankiem, a bank musiał mieć czas na dokonanie zmian w prowadzonej polityce pożyczkowej. Już jednak na posiedzeniu rady nadzorczej w sierpniu 1927 r. nowy prezes wystąpił z *exposé*, w którym stwierdził, że jego zamiarem jest położenie głównego nacisku na kredyty komunalne. Nie było to jednak własnym pomysłem prezesa, ale wytyczną przekazaną przez ministra skarbu Gabriela Czechowicza. Równocześnie prezes stwierdził, że w zakresie kredytów hipotecznych zarówno na dobra ziemskie, jak i nieruchomości miejskie, należy dać wolne pole instytucjom prywatnym, z wyjątkiem wypadków gospodarczo uzasadnionych¹¹. We wrześniu 1927 r. do zagadnienia tego powrócił Komisarz Rządowy banku zawiadamiając radę nadzor-

⁴ Protokół nr 23 z posiedzenia Dyrekcji BGK 29 stycznia 1926. AAN, BGK t. 24.

⁵ Protokół nr 196 z posiedzenia Dyrekcji BGK 21 sierpnia 1925. AAN, BGK t. 41.

⁶ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 8 października 1925. AAN, BGK t. 3.

⁷ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 27 kwietnia 1926. AAN, BGK t. 4.

⁸ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 24 listopada 1925. AAN, BGK t. 3; protokół nr 280 z posiedzenia Dyrekcji BGK 27 listopada 1925. AAN, BGK t. 41.

⁹ F. Z w e i g, *O programie gospodarczym Polski*, Warszawa 1926, s. III-XIV (tam warunki konkursu i orzeczenie Sądu Konkursowego). Wszystkie nagrodzone i wyróżnione prace ukazały się drukiem nakładem BGK w serii „Konkurs BGK”.

¹⁰ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 28 września 1926. AAN, BGK t. 4.

¹¹ Protokół nr 2 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 16 i 18 sierpnia 1927. AAN, BGK t. 5.

czą, że zdaniem Ministerstwa Skarbu, BGK winien ograniczyć krótkoterminowe operacje kredytowe, by nie konkurować z Bankiem Polskim, a przede wszystkim z bankami prywatnymi¹².

Już w kilka tygodni po poprzednim wystąpieniu R. Górecki stwierdził, że istnieje konieczność koncentracji operacji banku na kredycie długoterminowym, przy czym należy iść w kierunku finansowania przedsiębiorstw państwowych, które BGK stopniowo przejmie od Banku Polskiego. „Na razie BGK zmierza do tego, aby przeprowadzić rewizję wewnętrzną swej działalności i dostosować ją do nowego zakresu działania — —, wymaga to jednak dłuższego okresu czasu, podziału kompetencji między Bank Gospodarstwa Krajowego, Państwowy Bank Rolny i Bank Polski oraz częściowego ograniczenia działalności czysto bankowej w BGK”¹³.

Na następnych posiedzeniach rady nadzorczej debatowano nad kierunkami polityki kredytowej i ograniczeniem jej zasięgu. Na przykład w zakresie długoterminowych kredytów hipotecznych dla rolnictwa uznano, że BGK winien udzielać ich tylko na potrzeby ziemian w województwach wschodnich i zachodnich oraz na obszarach dotkniętych klęskami żywiołowymi. Równocześnie bardzo silnie podkreślano, że bank winien dostarczyć środki na sanację przedsiębiorstw zbrojeniowych znajdujących się w gestii Ministerstwa Spraw Wojskowych. Ale pogląd ten w radzie nadzorczej nie był powszechnie podzielany. Np. jeden z jej członków, J. Drecki, uważał, że zadaniem jest nie tylko podtrzymywanie przemysłu wojskowego, „ale wzmaganie produkcji ogólnokrajowej i jeżeli przedsiębiorstwo ma widoki rozwoju, to tym bardziej należałoby je popierać”¹⁴. Wnikliwi obserwatorzy problematyki bankowej Drugiej Rzeczypospolitej, T. B u c z k o w s k i i H. N o w a k, *post factum* pisali: „jednakowoż, że od drugiej połowy 1927 r. tempo rozwoju operacji bankowych polega przede wszystkim na całkowitym dostosowaniu działalności banku do jego zadań statutowych”¹⁵, co oznaczało skoncentrowanie się na kredytach dla sektora publicznego.

Jak widać z przytoczonych informacji, R. Górecki po objęciu stanowiska prezesa, dążył do zmiany profilu działalności banku, ale początkowo nie bardzo był w stanie określić priorytetowe kierunki. Stąd w sierpniu 1927 r. nastawiał się na kredyty komunalne, później na finansowanie potrzeb przedsiębiorstw zbrojeniowych, a równocześnie prowadził konsultacje mające na celu sprecyzowanie pola działania Banku Polskiego, Państwowego Banku Rolnego i BGK¹⁶. Ostatecznie za czasów R. Góreckiego doszło do znacznie dalej idącego podporządkowania banku władzom państwowym, niż to było za prezesury J.K. Steczkowskiego. Przy tym bank podlegał formalnie Ministerstwu Skarbu, a nieformalnie również Ministerstwu Spraw Wojskowych. Co pewien czas ponawiano próby rozgraniczenia zakresu działania BGK, Banku Polskiego i Państwowego Banku

¹² Protokół nr 4 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 26 września 1927. AAN, BGK t. 5.

¹³ Protokół nr 6 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 25 października 1927. AAN, BGK t. 5.

¹⁴ Protokół nr 4 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 19 i 20 grudnia 1927. AAN, BGK t. 6.

¹⁵ T. B u c z k o w s k i, H. N o w a k, *Rozwój kredytu w latach 1918-1928*, [w:] *Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski Odrodzonej* t. II, Poznań 1929, s. 141.

¹⁶ W wyniku uzgodnień w latach 1927-1928 dokonano podziału zakresu działania między bankami państwowymi. „Niemniej jednak nie rozgraniczono zakresu działalności instytucji państwowych w stosunku do dziedzin objętych bankowością prywatną”. B. Z a k r z e s k i, *Banki państwowe a bankowość prywatna*, „Gazeta Bankowa” 1930, nr 20, s. 450.

Rolnego. Na ogół jednak ustalenia te były bardzo szybko przekraczane¹⁷. Na przykład w styczniu 1928 r. uzgodniono, że BGK będzie udzielał kredytów długoterminowych wielkiej własności ziemskiej, przemysłowi rolnemu i na meliorację, a PBR — drobnym rolnikom¹⁸. Dokonano też podziału zadań pomiędzy BGK, Bank Polski i Poczтовую Kasę Oszczędności w dziedzinie gromadzenia oszczędności ludności. Ale przy opracowywaniu planu działania BGK na 1928 r. zdecydowano się na nastawienie instytucji głównie na kredytowanie potrzeb kolektywnych¹⁹. Ten kierunek działania został sprecyzowany na posiedzeniu dyrekcji 18 maja 1928. Postanowiono na nim, że w razie konieczności dokonania jakichkolwiek restrykcji w kredytach krótkoterminowych, restrykcjom tym podlegać będą przede wszystkim pożyczki dla klientów prywatnych, „tak, ażeby potrzeby kredytowe przedsiębiorstw państwowych, samorządów, kas oszczędności i spółdzielni nie były dotykane ograniczeniami inaczej niż w wypadku bezwzględnej potrzeby i za specjalną zgodą dyrekcji”²⁰.

Sprawa zakresu działania BGK postawiona została też na posiedzeniu Rady Ministrów 5 lipca 1928. Rada ustaliła, że bank: „1. Zaniechać winien udzielania dalszych promes na pożyczki w listach zastawnych dla właścicieli majątków ziemskich i realności miejskich — w tym ostatnim wypadku z wyjątkiem pożyczek budowlanych udzielanych na podstawie ustawy o rozbudowie miast. 2. Realizacja promes już wydanych winna następować w miarę możliwości w rozmiarach jak najbardziej ograniczonych. 3. Dalsze promesy na pożyczki komunalne mogą być udzielane nie inaczej, jak za pisemnym upoważnieniem ministra skarbu. 4. Promesy na pożyczki komunalne już wystawione winny być realizowane w tempie dostosowanym do środków Banku i możliwości wykonywania innych zadań Banku. 5. Bank winien ograniczyć stopniowo swe operacje krótkoterminowe w odniesieniu do klientów prywatnych; nie dotyczy to ograniczenia kredytów dla przedsiębiorstw państwowych, przedsiębiorstw, w których państwo względnie BGK mają udział, kredytów o charakterze społecznym i innych wynikających z polityki gospodarczej rządu”²¹.

W uzasadnieniu stwierdzano, że udzielanie przez BGK kredytów w listach zastawnych nie jest konieczne, bo od tego są prywatne towarzystwa kredytu długoterminowego ziemskiego i miejskiego. „W ogóle działalność BGK powinna być ześrodkowaną na takich dziedzinach, które nie są lub nawet nie mogą być obsługiwane przez Bank Polski i prywatne instytucje kredytowe, a więc powinny wchodzić w grę przedsiębiorstwa, w których państwo ma udział lub w rozwoju którego jest specjalnie zainteresowane, jak również kredyty przeznaczone specjalnie na polepszenie bilansu handlowego”²².

Na przełomie 1928 i 1929 r. odbyły się dwa zebrania dyskusyjne poświęcone zagadnieniom etatyzmu w Polsce. Przedstawiciele prywatnego kapitału i

¹⁷ W. G r a b s k i, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924-1925)*, Warszawa 1927, s. 106-107.

¹⁸ Zasady rozgraniczenia zakresu działania PBR i BGK ze stycznia 1928. AAN, BGK t. 7; Protokół nr 2 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 30 i 31 stycznia 1928. AAN, BGK t. 7.

¹⁹ Protokół nr 6 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 4 i 5 kwietnia 1928. AAN, BGK t. 8.

²⁰ Protokół nr 96 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 18 maja 1928. AAN, BGK t. 44.

²¹ Protokół z posiedzenia Rady Ministrów 5 lipca 1928, AAN, Protokoły Rady Ministrów t. 44, k. 513-524, 645-647.

²² Tamże, k. 647. Szerzej na ten temat i powstających w związku z tym ostrych kontrowersji między ministrem skarbu a BGK zob. AAN, KEM t. 297, k. 3-15.

ekonomiści związani ze szkołą liberalną atakowali narastanie w kraju tendencji etatystycznych, przy czym jako przykład analizowali silną ekspansję Banku Gospodarstwa Krajowego. R. Górecki bronił działalności banku i starał się wykazać, że podejmuje on te funkcje, których nie chciał lub nie potrafił realizować kapitał prywatny. Wymienił też działy, w których zainteresowany jest BGK, przy czym uszeregował je w kolejności potrzeb: przedsiębiorstwa państwowe, samorządy i ich przedsiębiorstwa, kasy oszczędności, rzemiosło, spółdzielczość, ruch budowlany i poszczególne dziedziny ważne z punktu widzenia ogólnopaństwowego, jak np. popieranie eksportu. Do zadań, których obsługę „z czasem obejmą w pierwszej linii banki prywatne” zaliczył: rolnictwo, przemysł, handel i banki prywatne. Dodawał przy tym, że „nie znaczy to, by miał się z nich zupełnie wycofać”, i że „to przegrupowanie odbywać się musi i odbywa się rzeczywiście powoli, według ułożonego planu”²³.

Przebieg dyskusji na kolejnych posiedzeniach rady nadzorczej BGK potwierdzał, że ten kierunek działania został już zaakceptowany. J. Kozuchowski na jednym z nich stwierdził, że część programu gospodarczego rządu „została powierzona do realizacji BGK”²⁴. Ten profil został utrzymany już w późniejszych latach. Przy omawianiu planu działalności na 1929 r. R. Górecki stwierdził, że BGK ma koncentrować się na finansowaniu przedsiębiorstw związanych z obroną państwa i o szczególnym dla państwa znaczeniu, kredytach długoterminowych o znaczeniu społecznym, popieraniu ruchu budowlanego. Z innych zadań bank będzie się stopniowo wycofywał, „dlatego finansowanie prywatnego życia gospodarczego postawione jest na ostatnim planie”²⁵. W praktyce jednak — szczególnie w okresie kryzysu gospodarczego lat 1930-1935 — okazało się, że nie udało się wyeliminować udziału BGK w kredytowaniu prywatnego życia gospodarczego.

Spory dotyczyły jednak nie tylko kierunku i zakresu działania banku. Dotyczyły również kwestii bardziej fundamentalnej, bo samego istnienia BGK. Po przewrocie majowym 1926 r. Ministerstwo Skarbu chciało, aby w ramach otrzymanych przez rząd od parlamentu pełnomocnictw przeprowadzić „uporządkowanie sprawy banków państwowych, przede wszystkim zjednoczenia i sfuzjowania Banku Gospodarstwa Krajowego i Państwowego Banku Rolnego; banki te są za małymi jednostkami i powinny być połączone. Dotychczasowa ingerencja ministrów rolnictwa i dóbr państwowych oraz reform rolnych w zakresie gospodarki prowadzonej przez Państwowy Bank Rolny byłaby utrzymana, a nawet wzmocniona”²⁶.

Rozpatrywano też inny wariant, który miał polegać na „parcelacji” Państwowego Banku Rolnego i włączenia części jego zadań dotyczących finansowania melioracji, komasacji i reformy rolnej w gestię BGK. W tej sprawie odbyła się specjalna konferencja, na której prezes R. Górecki przedstawił swe wnioski

²³ *Zagadnienie etatyizmu w Polsce. Stenogramy przemówień wygłoszonych na zebraniach u p. Janusza Radziwiłła w dniach 12 grudnia 1928 i 10 stycznia 1929*, Warszawa 1929, s. 82-83.

²⁴ Protokół nr 16 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 26 i 31 października 1928. AAN, BGK t. 9.

²⁵ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 26 marca 1929. AAN, BGK t. 11.

²⁶ Protokół z 53 posiedzenia Rady Ministrów 27 lipca 1926. AAN, Protokoły Rady Ministrów t. 34, k. 229.

premierowi, ale na posiedzeniu rady nadzorczej BGK nie ujawnił, w jakim zmierzały kierunku²⁷.

Trzeci wariant dotyczący dalszych losów BGK został zawarty w raporcie amerykańskiej misji doradców finansowych, która przebywała w Polsce od lipca 1926 r. pod przewodnictwem prof. Edwina Waltera Kemmerera. Misja w niezwykłe drobiazgowym raporcie tak ujęła problem perspektyw istnienia BGK: „Komisja zasadniczo stoi na stanowisku, że udział rządu w bankowości z wyjątkiem PKO i różnych miejskich i komunalnych kas oszczędności jest, jako stała zasada postępowania, niewskazany. BGK jednakże w obecnych trudnych warunkach odgrywa znaczną rolę w życiu gospodarczym kraju i na szereg lat pozostanie pożądanym narzędziem rządu”²⁸. Jednak w chwili gdy umocni się bankowość prywatna, BGK winien zaprzestać przyjmowania wkładów i udzielania kredytów sektorowi prywatnemu. Zakres jego działania należy wówczas ograniczyć do finansowania sektora publicznego, a równocześnie BGK winien stać się jedynym bankiem państwowym upoważnionym do emisji długoterminowych listów zastawnych²⁹.

Ostatecznie żaden z tych projektów nie został wprowadzony w życie. Na jesieni 1928 r. doszło jednak ponownie do ożywienia dyskusji na temat struktury i zakresu działania banku. Została ona spowodowana przez zagranicznych kontrahentów BGK, którzy otwarcie głosili brak zaufania do niego wobec łączenia interesu długoterminowego i krótkoterminowego w jednej instytucji. I tak na przykład dyrektor firmy *Lazard Brothers*, Brand z tego powodu „stał na stanowisku, że BGK jest instytucją anormalną”³⁰. W niektórych bankach zagranicznych, przede wszystkim amerykańskich, zasadniczą przyczyną niechętnego odnoszenia się do współpracy z BGK było to, że bankierzy nie chcieli mieć do czynienia „z instytucją, która uprawia pewien typ — *sensu stricto* — interesów wojennych, to jest z takim bankiem, który finansuje wojnę”³¹. Zarówno prezes banku R. Górecki, jak i członek jego rady nadzorczej S. Starzyński uważali, że właśnie finansowanie przemysłu wojskowego sprawiało, że klient wobec banku, głównie w USA, był niechętny czy wręcz wrogi³². R. Górecki szedł nawet dalej i zastanawiał się, „czy przypuszczalnie akcja ta nie ma za podstawę walki kapitału zagranicznego, w którego rękach znajduje się prywatna bankowość polska, z kapitałem państwowym, zasadniczo bowiem nie można mówić o rywalizacji prywatnej bankowości polskiej z państwową, ponieważ ta pierwsza nie istnieje”³³.

Zdaniem zastępcy naczelnego dyrektora W. Konderskiego zagranica chciała by podziału BGK na dwie odrębne instytucje, z których jedna zajmowałaby się interesem długoterminowym, a druga krótkoterminowym. Dyrekcja banku uważała to stanowisko za nie do przyjęcia. Według jej opinii w biednym kraju „szczególne znaczenie posiada centralizacja dyspozycji kapitałami pieniężnymi — Dla usamodzielnienia Polski na międzynarodowym rynku kapitałów jest ważne,

²⁷ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 30 sierpnia 1926. AAN, BGK t. 4.

²⁸ E. W. K e m m e r e r, *Sprawozdania oraz zalecenia Komisji Doradców Finansowych pod przewodnictwem...* t. III, *Waluta i Kredyt*, Kraków 1926, s. 53-54.

²⁹ Tamże.

³⁰ Protokół nr 20 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 13 grudnia 1928. AAN, BGK t. 10; zob. też Protokół Rady Nadzorczej BGK 15 lipca 1929. AAN, BGK t. 12.

³¹ Protokół nr 20 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 13 grudnia 1928. AAN, BGK t. 10.

³² Protokół nr 13 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 5 grudnia 1928. AAN, BGK t. 10.

³³ Protokół nr 11 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 12 czerwca 1928. AAN, BGK t. 8.

by posiadała ona bank wielki, na skalę światową, a w obecnym stanie rzeczy żaden z banków polskich do takiej roli nie dorasta³⁴. Dyrekcja zdawała sobie jednak sprawę, że to stanowisko nie jest argumentem dla kontrahentów zagranicznych. Dlatego postulowała, aby tak ukształtować działalność BGK, „aby można było zagranicę utwierdzić w przekonaniu, iż nie istnieje żadne niebezpieczeństwo dla posiadaczy emisji BGK”³⁵.

R. Górecki na posiedzeniu rady nadzorczej rozważał, czy z punktu widzenia interesu państwa ważniejsze jest, aby przedsiębiorstwa wojskowe pozostały w gestii Banku Gospodarstwa Krajowego, czy stworzenie możliwości plasowania emisji papierów długoterminowych w USA, co wymagało jednak podziału instytucji. L. Barański, który w radzie nadzorczej reprezentował Ministerstwo Skarbu, wypowiedział się za drugim rozwiązaniem, przy czym postulował, aby BGK zajął się interesem krótkoterminowym; inni członkowie byli przeciwni takiej koncepcji³⁶. W. Konderski zaproponował w tej sytuacji, aby instytucji nie dzielić, natomiast zmienić układ bilansu, w którym interesy krótko- i długoterminowe zostałyby wydzielone, przy czym majątek banku nie uległby podziałowi. Projekt nowego układu bilansu przedstawiono dyrekcji już 3 stycznia 1929. Miał się on składać z trzech części — działu handlowego, działu emisyjnego i działu interesów zleconych. Jego wejście w życie uzależniono jednak od uzyskania na takie rozwiązanie zgody amerykańskiego doradcy finansowego rządu i członka zagranicznego Rady Banku Polskiego, Charlesa Deweya³⁷. Dopiero jednak w kwietniu tego roku Dewey po konsultacjach z bankierami amerykańskimi stwierdził, że nie będą oni domagać się podziału banku i że usatysfakcjonuje ich nowa konstrukcja bilansu, przy utrzymaniu jedności kapitału zakładowego i wspólnych rezerw³⁸. Dzięki temu udało się utrzymać jedność banku.

Poważne kontrowersje powstały w końcu lat dwudziestych na temat charakteru BGK. Na radzie nadzorczej, w trakcie debaty nad planem gospodarczym banku na 1929 r., zrodził się problem źródeł finansowania przewidywanych operacji, przy czym na ogół plan zakładał, że środki na nie da Ministerstwo Skarbu. Stanowisko to dało się wyczuć również po wystąpieniu prezesa R. Góreckiego, co *nota bene* potwierdziło tezę o rosnącej zależności banku od Ministerstwa Skarbu. To sprowokowało L. Barańskiego do sformułowania podstawowego pytania: „czym jest Bank Gospodarstwa Krajowego? Czy jest bankiem, czy też kasą autonomiczną państwową, która ma pewien zakres działania sobie poruczony i która niczym innym nie jest jak częścią budżetu państwa. Jeżeli BGK jest bankiem, to jego plan opierać się musi na własnych środkach. O ile rząd chce by BGK wykonywał jakieś jego zlecenia, to musi na to dostarczyć środków. — — BGK musi do strony pasywów mieć dostosowane aktywa, a jeżeli tego nie zrobi, to nie jest bankiem. Jeżeli BGK jest kasą autonomiczną, to wtedy mówca zgadza się z argumentami prezesa BGK, wtedy należy określić jasno, co się chce robić i zwrócić się do budżetu, czy do rządu, aby pokrył deficyt, tak jak to robią ministerstwa”³⁹.

³⁴ Protokół nr 18 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 28 listopada 1928. AAN, BGK t. 9. Tamże.

Protokół nr 20 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 13 grudnia 1928. AAN, BGK t. 10.

³⁶ Protokół nr 2 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 3 stycznia 1929. AAN, BGK t. 45.

³⁸ Protokół nr 8 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 3 kwietnia 1929. AAN, BGK t. 11.

³⁹ Protokół nr 5 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 26 marca 1929. AAN, BGK t. 11.

R. Górecki odpowiadając L. Barańskiemu stanął na stanowisku, że „Bank Gospodarstwa Krajowego nie jest ani bankiem *sensu stricto*, ani autonomiczną kasą państwową — — BGK jest i bankiem, i państwowym, a nie bankiem prywatnym *sensu stricto*. — — Co jest ważniejsze w tej definicji, czy przymiotnik, czy rzeczownik? I tutaj zdecydowano, że przymiotnik jest ważniejszy, BGK jest bankiem państwowym o specyficznej roli, bankiem który ma do spełnienia pewne zadania państwowe, a nie jest kasą autonomiczną”⁴⁰. Zastrzegł się jednak, że jeżeli państwo nie da pieniędzy na realizację zadań zleconych, to bank nie będzie ich wykonywał. Była to jednak teoria, gdyż coraz częściej Ministerstwo zlecało bankowi do wykonania określone zadania nie przekazując równocześnie niezbędnych środków finansowych. Zadłużenie Skarbu z tego tytułu stopniowo rosło i w 1936 r. osiągnęło kwotę 30 mln zł⁴¹. Taką sytuację W. Konderski tłumaczył następująco: „BGK jest własnością Ministerstwa Skarbu i wykonawcą jego polityki. Ministerstwo Skarbu jako właściciel Banku może powiedzieć, iż musimy ten interes zrobić — i z tym musiał się i Prezes, i dyrektor Banku liczyć”⁴².

Z dyskusji tej wynikało, że BGK co prawda nie był częścią Ministerstwa Skarbu, ale jego samodzielność została niezwykle ograniczona i regulowana była decyzjami rządowymi, nawet w zakresie wykorzystywania środków własnych instytucji. Oczywiście rzutowało to na przebieg realizowania poszczególnych operacji, w których zasadnicze znaczenie miało wykonanie zadań ustalonych przez rząd lub poszczególne ministerstwa. Ten proces stopniowo nasilał się coraz bardziej, co wiązało się zarówno z wejściem gospodarki polskiej na jesieni 1929 r. w okres największego w historii kryzysu gospodarczego, jak — po jego zakończeniu — z dążeniem z jednej strony do rozwoju ekonomicznego kraju poprzez nakręcanie koniunktury i podejmowania w tym celu przez państwo działalności inwestycyjnej, jak i dążeniem do rozbudowy i modernizacji armii. O dokonującym się wzroście zależności banku od rządu mówiło się już jako o rzeczy oczywistej na posiedzeniach władz BGK. Mimo to okresowo dochodziło do ostrych nawet kontrowersji między komisarzem rządowym, a władzami banku, które często rozładowywane były dopiero na szczepku ministra skarbu i prezesa banku. Na ogół spory dotyczyły prób nadmiernego obciążania BGK wykonywaniem zadań zleconych przez ministerstwo, na które resort nie był skłonny przekazywać niezbędnych środków finansowych. W trakcie jednego z takich sporów dotyczących nabycia przez BGK kolejnej emisji państwowych papierów wartościowych, naczelny dyrektor Banku L. Barysz stwierdził m.in.: „nie jesteśmy instytucją lokacyjną, jak Poczтовая Kasa Oszczędności, a pieniądze lokujemy w papierach wartościowych względnie w biletach [skarbowych — Z.L.] tylko wtedy, gdy nam to dogadza”⁴³.

Spory w końcowym okresie lat trzydziestych z Ministerstwem Skarbu wynikały m.in. ze stopniowego przechodzenia BGK z orbity obozu „zamkowego”, na którego czele stał prezydent Ignacy Mościcki, a w jego imieniu polityką gospodarczą kierował wicepremier i minister skarbu Eugeniusz Kwiatkowski, do obozu Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych kierowanego przez Edwarda Rydza-Śmigłego. Był to wynik dwuwładzy powstałej w Polsce po śmierci Józefa Piłsudskiego.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Protokół nr 15 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 25 sierpnia 1936. AAN, BGK t. 33.

⁴² Protokół nr 18 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 20 grudnia 1929. AAN, BGK t. 13.

⁴³ Protokół nr 84 z posiedzenia Rady Nadzorczej BGK 14 czerwca 1937. AAN, BGK t. 34.

L. GORIZONTOW — Clerk's apparatus of the Polish Kingdom during a period of Paskiewicz administration (1831-1855).

Author, using among others the archives created by Russian supreme authorities (including correspondence between Tsar Nicholas I and Iwan Paskiewicz, a governor for the Polish Kingdom), presents Russian personal policy on Polish territories after the fall of Insurrection 1830-31. Many years lasting attempts to eliminate from administration the Poles, who were disinclined to Russian administration, failed due to financial troubles and insufficient number of competent Russian clerks what hindered profound reforms. Until the very end of investigated period Poles, although treated distrust and paid poorly, constituted majority on lower and middle clerks posts.

J. KOCHANOWSKI — From Dźwina River to Dniestr River. Activity of Mixed Border Commission on East between 1921-1922.

Polish-Soviet Commission which aim was to precisely fix a border between two countries, acted from signature of peace treaty in Ryga (March 18, 1921) until November 1922. Author, on the basis of recently disclosed Polish Commission archive stored in Moscow since World War II, describes a work of Commission paying special attention to conflicts resulting from contradictory interests and hostility of both sides. He also shows difficulties connected with postulates set forth by the people living on near-border areas.

M.P. DESZCZYŃSKI — Polish export of military equipment during a period between World Wars (Problems Sketch).

An export of military equipment from Poland that had been rather ineffective at the very beginning, was then in 1926 monopolized in practice by SEPEWE firm fully controlled by government. Centralization and state protection realized to be conducive to export growth. In spite of relative weakness of Polish financial system and high production costs until the end of 30s' Poland found itself in the forefront of European military equipment exporters. The biggest importers of Polish equipment were both parties of Spanish civil war (about 2/3 of export value, mostly used equipment) and the Balkan countries. In spring and summer of 1939 the Polish authorities did not decide to requisition of military equipment ordered by foreign contracting parties what considerably decreased defence ability of the state in war against Germany.

Z. LANDAU — Controversy regarding direction of activity of Home Economy Bank (BGK).

Home Economy Bank was founded in 1924 in order to finance a public sector of Polish economy. According to its statute interpretation made by its first president J.K. Steczkowski the bank credited all kind of activities that were improving Polish economy status. Since 1927 R. Górecki, a new Bank's president, tried to limit crediting the state and self-government activities what was inconsequently performed due to weakness of Polish financial market that was additionally disorganized by the great economic crisis. In the middle of 30s' a Bank's self-dependence was decreased — it became an executor of government orders.

E.J. NALEPA — Army Mining Battalions in Poland between 1949-1959.

Author presents unknown problem of mining battalions in Polish Army in 1949-1959. Participation in battalions was treated as a vicarious military service and a particular form of repression towards persons who were hostile to a communist system introduced in Poland after